

به نام نامی دوست

نام کتاب: علوم و فنون ادبی (۱)

پایه: دهم

نام درس: دهم

(زبان و ادبیات فارسی در سده های پنجم و ششم و ویژگی های سبکی آن)

کاری از: کاظم نامدار

تهیه شده در:

گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی متوسطه دوم استان مازندران

فروردین ماه ۱۴۰۰

نکات مهم درس

عوامل مهم پیشرفت و گسترش زبان و ادبیات فارسی در سده های پنجم و ششم هجری:

۱. گرایش شاهان در جلب عالمان و ادیبان به دربار

۲. لشکرکشی ها و فتوحات غزنویان

۳. توسعه مدارس و مراکز تعلیم

- از دیگر پدیده های مربوط به زبان فارسی در سده های پنجم و ششم هجری عبارتند از:

* گسترش فارسی دری و آمیزش آن با کلمات و لغات نواحی مرکزی و غربی ایران؛

* درآمیختن زبان فارسی با لغات زبان عربی؛

* آمیختگی با واژه ها، نام ها و لقب های غیررایج در عصر غزنوی و سلجوقی.

- آمیختگی هرچه بیشتر زبان فارسی با واژگان عربی به سبب آشنایی

شاعران و ادیبان این دوره با این زبان عربی در مدارس علوم دینی آن عهد.

-گسترش زبان و ادبیات فارسی به بیرون از ایران:

۱. نواحی شرقی و هندوستان در پی لشکرکشی های متعدد محمود غزنوی و

جانشینان او

۲. نواحی غربی ایران (آسیای صغیر).

شعر فارسی

- تا حدود نیمه دوم قرن پنجم و آغاز قرن ششم، شعر پارسی همچنان تحت تأثیر سبک دوره سامانی و غزنوی است؛ مانند اشعار ناصر خسرو قبادیانی.
- علاقمندی شاعران شاعران در قرن ششم به سرودن غزل های لطیف و زیبا.
- شاعرانی چون «انوری» و «سنایی» تحوّل در غزل ایجاد کردند.
- شاعران معروف آذر بایجان در قرن های پنجم و ششم: خاقانی و نظامی.
- مراکز مهم ادبی در قرن های پنجم و ششم: ۱. خراسان ۲. آذربایجان ۳. اصفهان (عراق عجم)
- مشهورترین شاعران عراق عجم در قرن ششم: جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی.
- شعر قرن ششم، مقدمه ظهور سبک عراقی در شعر فارسی است.

ویژگی های شعر قرن های پنجم و ششم:

۱. تنوع موضوعات شعری؛ مدح، هجو، طنز، وعظ و حکمت، داستان سرایی، تغزل و حماسه؛

۲. تأثیرپذیری از شاعران عرب

۳. پرهیز از انتساب به دربارها در شعر شاعرانی چون ناصر خسرو و سنایی؛

۴. پایبندی به اعتقادات خاص دینی مانند شعر ناصر خسرو

۵. گسترش دامنه موضوعات شعری با خروج از دربارها و ورود به خانقاه ها

۶. افزوده شدن بر سادگی بیان، قدرت عواطف و عمق افکار و اندیشه ها در شعر.

- سنایی از شاعران بزرگ این عصر، دو دوره متمایز در حیات شعری خود دارد:

الف) در دوره اول، شاعری مدیحه گو محسوب می شود.

دکتر آدریس وره دوم، به سیر و سلوک معنوی می پردازد.

- مضامین اصلی شعر سده های پنجم و ششم هجری:

- دانش و اندیشه های دینی

- بدبینی شاعران نسبت به دنیا و بریدن آن

- شکایت از روزگار

- بیان ناخرسندی فرزندگان از اوضاع زمانه خویش

- طرح نابسامانی های اجتماعی

نثر فارسی

- عمده ترین دلایل فارسی نویسی در سده های پنجم و ششم هجری:
۱. گسترش عرفان و تصوّف

۲. شکل گیری دولت سلجوقی و بهره گیری از دبیران و نویسندگان تربیت یافته.

- ویژگی اصلی نثر موزون، به کارگیری **سجع های ساده** است.

- خواجه عبدالله انصاری، نثر موزون را به کمال خود رسانید.

- کتاب **«کشف الاسرار و عُده الابرار»** اثر ابوالفضل میبیدی، از نمونه های نثر موزون است.

- منظور از **«نثر فنی»**، آوردن آرایه های ادبی فراوان، امثال و اشعار گوناگون از عربی و پارسی و اصطلاحات علمی است.

- نخستین نمونه نثر فنی، کتاب **«کليلة و دمنه»** از ابوالمعالی نصرالله منشی است.

ویژگی های سبکی آثار ادبی قرن های پنجم و ششم

ویژگی ها	قلمرو
از میان رفتن لغات مهجور فارسی نسبت به سبک خراسانی؛ فراوانی ترکیبات نو؛ کاهش سادگی و روانی کلام و حرکت به سوی دشواری متون؛ ورود لغات زبان ترکی و مغولی به زبان فارسی.	زبانی
رواج و اوج گیری بیشتر قالب های شعری، به ویژه غزل و مثنوی؛ رواج داستان سرایی و منظومه های داستانی؛ توجه بیشتر به آرایه های ادبی؛ به کارگیری ردیف های فعلی و اسمی دشوار در شعر.	ادبی
ورود اصطلاحات عرفانی؛ فراوانی وعظ و اندرز در شعر؛ فاصله گرفتن غزل از عشق زمینی؛ رواج هجو در شعر؛ رواج حس دینی؛ رواج مفاخره، شکایت و انتقاد اجتماعی.	فکری

ویژگی های عمده نثر فارسی این دوره عبارتند از:

۱. استفاده از آرایه های ادبی؛ مانند: موازنه، سجع، مراعات نظیر، تشبیه و ...؛
۲. حذف افعال به قرینه؛
۳. کاربرد لغات مهجور عربی، ترکی و مغولی و اصطلاحات علمی و فنی؛
۴. رواج نثر داستانی، تمثیلی و عرفانی؛
۵. آوردن مترادف ها و توصیف های فراوان؛
۶. کاربرد آیات، احادیث و اشعار در متن؛
۷. استفاده از ترکیبات دشوار.

برخی از آثار منشور این دوره عبارت اند از:

قابوسنامه، تاریخ بیهقی، چهارمقاله نظامی عروضی، مقامات حمیدی، کلیله و دمنه.

خودارزیابی ها

- ۱- خروج شعر از دربارها و ورود آن به خانقاه ها، چه تأثیری بر ادب فارسی گذاشت؟
- ۲- در قرن های پنجم و ششم هجری، دلایل گرایش نویسندگان به فارسی نویسی چه بود؟
- ۳- ویژگی اصلی نثر موزون چیست؟
- ۴- نخستین نمونه برجسته سبک نثر فنی: الف) چه نام دارد؟
ب) نوشته کیست؟
- ۵- جاهای خالی را با واژگان مناسب پر کنید.
در قرن های پنجم و ششم هجری، شاعرانی چون و تحولی در غزل ایجاد کردند.
- شعر قرن ششم، مقدمه ظهور سبک در شعر فارسی گردید.

۶- هریک از موارد زیر، مربوط به کدام قلمرو (زبانی، ادبی یا فکری) آثار ادبی فارسی در قرن های پنجم و ششم هجری است؟

الف) از میان رفتن لغات مهجور فارسی نسبت به سبک خراسانی

ب) رواج مفاخره، شکایت و انتقاد اجتماعی

ج) به کارگیری ردیف های فعلی و اسمی دشوار در شعر

۷- در مورد ویژگی های شعر قرن های پنجم و ششم هجری، کدام عبارت ها درست و کدام نادرست است؟

الف) پرهیز از انتساب به دربارها

ب) عدم پایبندی به اعتقادات خاص دینی

۸- در متن زیر، ویژگی های نثر قرن های پنجم و ششم را نشان دهید.

«چنین آورده اند که نصر بن احمد که واسطهٔ عقد آل سامان بود و اوج دولت آن خاندان، ایام مُلکِ او بود، و اسباب تمنع و علل تَرَقُّع در غایت ساختگی بود؛ خزاین آراسته و لشکر جرار و بندگان فرمانبردار. زمستان به دارالملک بخارا مقام کردی و تابستان به سمرقند رفتی یا به شهرهای خراسان.»

به پایان آمد این دفتر، حکایت همچنان باقی
به صد دفتر نشاید گفت وصف الحال مشتاقی

گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی – متوسطه دوم
استان مازندران
فروردین ماه ۱۴۰۰

